

De Ambacht van Kritiek

Geachte aanwezigen, mevrouw de minister, mevrouw de rector,

Zo meteen ga ik een praatje houden over kritisch denken, en voordat ik daaraan begin wil ik even stilstaan bij de collega's die buiten de alternatieve opening van het academisch jaar houden. De collega's buiten zijn een goed voorbeeld van kritisch denken in actie. Als de universiteit een plek is waar vragen gesteld kunnen worden, dan moeten die vragen ook op de organisatie en financiering van de universiteiten zelf kunnen slaan.

Vanuit mijn werk als promovendus word ik betaald om alles kritisch te bevragen. Ik doe onderzoek naar de democratische legitimatie van groepen burgers die activiteiten opzetten. Burgers die uit onvrede met de groendienst van de gemeente zelf de bloemperkjes gaan bijhouden, of burgers die besluiten om zelf een welzijnsorganisatie in de buurt op te zetten om de kwaliteit van leven van kwetsbare buurtgenoten te verbeteren. Dat klinkt heel democratisch, maar, om even als wetenschapper te klinken, dat hangt er maar vanaf hoe je ernaar kijkt. In mijn onderzoek speelt bijvoorbeeld de vraag: wat nou als een groep actieve burgers iets anders wil dan de gemeenteraad? Wie heeft er dan een sterker democratisch mandaat? De raad, omdat die het volk vertegenwoordigt? Of de burgers omdat die, nou ja, het volk zijn?

Ik vertel graag meer over mijn onderzoek, maar in deze column, aan het begin van een nieuw academisch jaar, wil ik reflecteren op de universiteit als opleidingsplaats en mijn rol als docent.

Ik besloot mijzelf de vraag te stellen: wat is het waardevolste wat ik heb geleerd aan de universiteit? En wat probeer ik mijn studenten nu te leren? Het antwoord is: de ambacht van de kritiek. Ik dacht terug aan mezelf als 'kritisch ventje' toen ik naar de universiteit ging, en hoe erg ik dacht dat ik met het gereedschap "intellect" en het gereedschap "kennis" wel in staat was om het ambacht van de kritiek uit te voeren. Maar ik had wel gereedschap, maar nog niet geleerd hoe ik er mee om moest gaan. Ik had als het ware een sloophamer, terwijl ik een zaag en spijkers nodig had om de wereld effectief uit elkaar te halen, en daarna weer een stevig betoog op te bouwen.

Dat is voor mij de waarde van de universiteit in de huidige samenleving. Ik heb veel inhoudelijke kennis opgedaan, en draag veel inhoudelijke kennis over op de studenten die ik straks in mijn werkgroepen heb. Maar de kennis is wat mij betreft eigenlijk bijzaak: nee, het gaat om het leren van een ambacht. Het ambacht van kritiek. Dit ambacht bestaat volgens mij uit twee onderdelen: constructieve kritiek en intellectuele empathie.

Wat bedoel ik daarmee? De eerste les in het ambacht van de kritiek die ik studenten probeer aan te leren is het demonteren; niet slopen met de moker, maar juist met beleid. In eerste instantie leert de student met auteurs in de hand de wereld uit elkaar halen.

Alles wat we vanzelfsprekend vinden bevragen. Overall tegenaan duwen om te kijken of het omvalt.

Dat vraagt van mij als docent een bereidheid om mee- of tegen te duwen. Zelfs bij een hot-topic waarop de ideologische loopgraven vrij diep zijn, moet de docent beide kanten kunnen beargumenteren. Vaccineren kun je enerzijds beschouwen als een *free rider* probleem, en anderzijds vanuit het recht op lichamelijke autonomie. Iemand die zich niet laat vaccineren kan profiteren van het feit dat anderen dat wel doen, dan is dat dus een *free rider* die niet deugt in het perspectief van de UvH. Maar je kan het ook zien als vrije kritische burgers die zich niet door de overheid laten vertellen wat ie moet doen. En dat past natuurlijk heel goed bij de UvH.

Laat een goede burger zich vaccineren uit solidariteit met de medemens, of omdat de overheid het vraagt? Of laat een burger zich niet vaccineren uit angst voor het vaccin, of omdat zij zich de wet niet laat voorschrijven wat betreft het eigen lichaam. Als docent burgerschap moet ik bereid en in staat zijn om beide kanten te beargumenteren, om de studenten te laten zien, nee te laten voelen, dat er meerdere perspectieven zijn op één probleem.

Het moment dat dit kwartje valt bij studenten, is het moment dat ik tevreden ben als docent. Dat is waar constructieve kritiek om gaat. Het besef dat je eenzelfde probleem op meerdere manieren kunt benaderen, die allemaal intern valide zijn. Het besef dat iemand met een andere mening het misschien wel mis heeft, maar niet een idioot is.

Dat constructieve begint bij de intellectuele empathie. Het is belangrijk om je altijd af te vragen welk belang een denker heeft. Proberen te begrijpen welke belangen een spreker of schrijfster heeft is één ding, maar is pas constructief als je je ook probeert te verplaatsen in deze persoon. Ook een virusontkenner heeft recht op empathie, enige empathie. Deze empathie is niet een gevoelskwestie. Nee, het is een intellectuele oefening. Het gaat erom dat je jezelf in de uitgangspunten van de ander kan verplaatsen. En dat heeft twee belangrijke voordelen: Je kunt het standpunt van de ander van binnenuit begrijpen en kunt argumenten vinden die logisch zijn voor je gesprekspartner.

Ik kan eindeloos emotionele argumenten aanvoeren waarom je je moet laten vaccineren, of bijvoorbeeld tegen het eten van dieren. Maar als je gesprekspartner enkel religieuze of economische argumenten heeft voor een standpunt ga je ze nooit overtuigen. Je moet je dus verdiepen in de persoon met wie je in gesprek bent; niet alleen in de argumenten die gebruikt zijn, maar ook in de achterliggende logica.

Met deze intellectuele empathie kun je elkaar ook serieus nemen. Door je te verplaatsen in de logica van de ander, een echte discussie voeren, in plaats van in de loopgraven blijven hangen. In een democratie is dit wederzijds begrip noodzakelijk. En daarmee bedoel ik natuurlijk niet dat iedereen het met elkaar eens hoeft te zijn; in tegendeel. Om de politiek filosoof Chantal Mouffe te parafraseren: je mag elkaar zien als tegenstander, maar moet wel accepteren dat de ander een legitieme speler is. De universiteit heeft de unieke kans om hieraan bij te dragen door het ambacht van de kritiek te doceren.

Als docent moet ik dus twee tegenstrijdige dingen doen. Enerzijds moet ik een veilige sfeer creëren voor de studenten om met beleid te demonteren. Mensen moeten de ruimte

hebben om ideeën te onderzoeken die ze niet altijd prettig vinden, en waar ze het zeker niet altijd mee eens hoeven te zijn. Een “safe space”, maar voor “gevaarlijke gedachten”, dus. Anderzijds moet de docent studenten dus ook uit die veilige bubbel jagen. Soms moet de docent ongemakkelijke standpunten innemen om te laten zien wat de logica is achter bepaalde gedachtes. Dit vraagt iets van studenten: zij moeten ook een veilige omgeving voor de docent creëren. Net als bij ieder ander ambacht waarbij scherpe of zware gereedschappen worden gebruikt, geldt voor de ambacht van de kritiek: het kan alleen op verantwoordelijke wijze als iedereen voorzichtig is.

Ik dank de rector voor de gelegenheid om u vanaf deze eervolle positie toe te spreken. En ik dank ook met name de collega's buiten, die zich ervoor inzetten dat ik mijn ambacht kan blijven uitoefenen en over kan dragen aan de studenten.